

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

سیره مالی و اداری پیامبر اسلام (ص) در مدینه

الگوی برتر اقتصادی با تکیه بر بیت المال

زهرا ترکی^۱

مصطفی مقدس^۲

الهام مهرداد^۳

چکیده

با بعثت پیامبر (ص) و آغاز رسالت ایشان تحولات عظیمی در نظام اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شبه جزیره عربستان صورت گرفت. آغاز رسالت پیامبر اگر چه در مکه بود اما ایشان در مدت ۱۳ سال نیروی جوان و زنده‌ای را برای تشکیل یک حکومت نوین‌یاد اسلامی تربیت و زمینه را برای مهاجرت به شهر یثرب فراهم کردند. بعد از ورود پیامبر (ص) به یثرب (مدینه)، ایشان به همراه مهاجرین اقدام به تشکیل حکومت نمودند. تلاش‌های پیامبر و اصحابش سبب شد تا جامعه اسلامی بنا نهاده شود و به تمدن بزرگی مبدل شود. هر تمدنی برای رشد و بقا نیاز به منابع مالی دارد و تمدن اسلامی نیز از این امر مستثنی نبود. از ویژگی‌های مهم جامعه اسلامی نوین‌یاد پیامبر (ص)، شیوه مدیریت مالی و اداری ایشان بود. این دوران اگرچه محدود به ده سال بود اما شیوه و روش پیامبر (ص) در گردآوری، حفظ و نگهداری، تقسیم و مصرف در موارد خاص جایگاه ویژه‌ای دارد. حضور قطعی و جدی ایشان در اداره امور مالی و اقتصادی نشان از اهمیت خاص و برجسته‌ای است که این دو موضوع در جامعه مدنی و دینی دارد. سیره علمی و عملی آن حضرت می‌تواند الگوی مناسب و کاملی برای تمام مدیران مالی در جامعه به خصوص در اداره بیت-المال باشد، چرا که بیت‌المال پایه و اساس نهاد مالی جامعه اسلامی کنونی ما است.

۱. کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی

۲. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی فرهنگی

۳. کارشناس ارشد مدیریت فرهنگی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

این پژوهش بر آن است تا به این سوال اصلی پاسخ گوید که سیره علمی و عملی پیامبر چه نقشی در اداره منابع مالیاتی آن زمان داشت است، و فرضیه این پژوهش بر این پایه استوار است که شیوه علمی و عملی و سنت پیامبر (ص) در اداره امور مالی مسلمین نقش بسزایی داشته و در روند و شکل گیری نهاد بیت المال بر اساس منابع تاریخی تأثیر فراوان داشته است. این پژوهش بر آن است تا با تحلیل و تبیین فرضیه اصلی بر مواردی چون غنائم جنگی، خمس، زکات و... که زمینه ساز شکل-گیری بیت المال بوده اند، پرداخته شود.

کلید واژه: غنائم جنگی، منابع مالی، حکومت اسلامی، بیت المال

مقدمه

آغاز رسالت پیامبر در شهر مکه و با دعوت انسان‌ها به دین مبین اسلام به مدت ۱۰ سال به همراه سختی‌های فراوان بود که زمینه را برای ایجاد حکومت اسلامی فراهم آورد. هجرت پیامبر به همراه یارانش نقش مهمی در تشکیل حکومت اسلامی داشت. با ورود مهاجرین به مدینه بدون داشتن پشتوانه مالی، نیاز به یک تدبیر و درایت خاصی بود که بتوان بر اساس آن نیروی جدید را سازماندهی نمود، آن حضرت علاوه بر تربیت و تزکیه درونی اشخاص، عهده‌دار رهبری و پیشوایی جامعه اسلامی بود و به اداره نظام اجتماعی، سیاسی، نظامی و اقتصادی پرداخت. پیامبر (ص) در مدینه جامعه‌ای بنیاد نهاد که اساس آن عدالت اجتماعی بود و این عدالت در سایه قوانین اسلام و سیره علمی و عملی پیامبر (ص) به بار نشست. در این پژوهش به بررسی شرایط و ویژگی‌های شهر مدینه پرداخته و راهکارهای اقتصادی و مالی پیامبر در بدو ورود به مدینه و بررسی منابع مالی در جهت رسیدن به اهداف نظام متعالی جامعه اسلامی بررسی خواهد شد. جامعه اسلامی و مدنی امروز به دلیل نیاز به یک سیستم اقتصادی دقیق و مدون، سنت مالی پیامبر (ص) می‌تواند الگوی مناسبی برای مطلوب‌سازی شرایط اقتصادی کنونی جامعه باشد.

این پژوهش جزء تحقیقات نظری با توجه به ماهیت و روش کار جزء تحقیقات تاریخی مبتنی منابع تاریخی به صورت توصیفی و تحلیلی گردآوری شده است و

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

سعی بر این بوده تا از منابع اصیل و دسته اول تاریخی و همچنین کتب سیره استفاده گردد، از منابع تحقیقی نیز مانند امور مالی و مالیه مسلمین به قلم ابوالقاسم اجتهادی و منابع مالی مسلمین از کاظم آل یاسین نیز بی بهره نبوده، باید اذعان داشت کتاب یا منبعی که به طور مستقل به بررسی منابع مالی عصر پیامبر و شیوه و سنت آن حضرت پرداخته باشد مشاهده نشده، و اگر هم بوده مطالب به صورت پراکنده بوده است.

هجرت پیامبر (ص) به مدینه

یکی از عملکردهای سیاسی رسول خدا (ص) که جزء اقدامات مبارزاتی ایشان نیز محسوب می شود هجرت است، که آغاز اصلاحات رسول خدا در جامعه عرب و موجب شکل گیری تمدن و فرهنگ اسلامی است. بعد از آنکه سخت گیری های مشرکین بر مسلمان فرونی یافت، مسلمانان از رسول خدا (ص) اجازه مهاجرت خواستند با نزول آخرین سوره مکی (یعقوبی، ۱۳۸۲، ج ۲، ۳۴) بر رسول خدا تکلیف مومنان را روشن کرد و آن حضرت به آنان اجازه مهاجرت به یثرب را داد و مهاجران از سال سیزدهم بعثت در ماههای محرم و صفر سال چهاردهم به تدریج و مخفیانه از مکه خارج شدند (منتظرالقائم، ۱۳۸۴: ۱۱۶) تنها دو گروه در مکه باقی ماند یکی رسول خدا، حضرت علی (ع) و ابوبکر، فاطمه بنت اسد و فاطمه زهرا (س) و دیگر مسلمان بیمار و گرفتار در دست قریش (ابن سعد، ۱۳۶۵، ج ۱، ۲۲۶). در چنین شرایط سخت و جانفرسا که مسلمانان مورد شکنجه و آزار و اذیت قرار گرفته بودند ناچار خانه و گاهی اموال و حتی خانواده خود را رها کرده و در شرایط نا امن جغرافیایی با پای پیاده مساحت طولانی را از طریق بیابان های صعب العبور، خشک و سوزان میان مکه و مدینه را طی کرده و به شهری رهسپار شدند که در آنجا غریب تنها بودند، و به این صورت مهاجرت مسلمین صورت گرفت و در مدینه سکنی گزیدند با مهاجرت مسلمانان، سران مکه دست از ستیزه جویی برداشته و همچنان به فعالیت های شوم خود ادامه دادند.

شرایط اقتصادی و اجتماعی شهر مدینه

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

هجرت رسول خدا (ص) به شهر مدینه نقطه عطفی در تاریخ اسلام بود و آن حضرت در همین شهر موفق به ایجاد امتی یکپارچه و تشکیل امت واحده و مبداء تاریخ اسلام گردید، در بدو ورود مسلمانان مشکلات متعددی در پیش رو داشتند که هر کدام از آنها مانعی می‌توانست باشد برای گسترش اسلام و وحدت مسلمین، بر همین اساس ایشان ابتدا با آگاهی کامل و شناخت کافی از شرایط اهتمام در حل مشکلات به خصوص مالی داشتند.

از شهرهای کوهستانی حجار، مدینه بود که در میان دو کوه احد و غیر قرار داشت و از نظر جغرافیایی و استراتژیکی محل مهم و مناسبی بر سر راه، بازرگانی جنوب به شمال عربستان محسوب می‌شد و به دلیل داشتن موقعیت مناسب کشاورزی اقوام یهود بعد از مهاجرت از فلسطین در سه نقطه جنوب شهر سکنی گزیدند، حیات اقتصادی و کشاورزی و تجاری این شهر در اختیار سه قبیله یهود «بنی قریظه، بنی نضیر، بنی قینقاع بود که با بزرگان قریش نیز رابطه تجاری و اقتصادی داشتند (زیدان، ۱۳۸۹: ۲۰، ۲۹؛ رک: حسن ابراهیم حسن، ۱۳۶۰: ۲۳۰؛ فیاض، ۱۳۶۹: ۷۷، ۷۸) در شهر مدینه دو گروه از قبیله بزرگ یمنی به نام اوس و خزرج که از جنوب عربستان مهاجرت کرده بودن در این منطقه و اطراف آن ساکن شده بودند به علت عدم تساوی نفرات و رقابت‌های اقتصادی درگیری و اختلاف میان این دو قبیله پدید آمد که موجبات جنگ‌های طولانی و سخت شد (ابن رسته، ۱۳۶۵: ۶۹).

با توجه به شرایط حاکم پیامبر (ص) اقدامات متعددی در جهت انسجام افراد و سر و سامان دادن به وضعیت مهاجرین و رسیدگی به مسائل اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی انجام داد. که هدف این پژوهش پرداختن به مسئله اقتصادی و منابع مالی و نهادینه نمودن آن در جامعه نوبنیاد آن روز بود.

اقدامات مدیریتی مالی و اداری پیامبر (ص)

اولین اقدام پیامبر با ورود به شهر مدینه که در اکثر منابع تاریخی نیز به آن اشاره شده است پیمان اخوت و برادری میان انصار و مهاجر بود (سیره ابن هشام، ۱۳۶۶:

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۱۰۸) از جمله برنامه‌های حساب شده که همه امور جامعه نو بنیاد اسلامی در آن ساماندهی شد و تدابیر گوناگون پیامبر(ص) به معرض اجرا گذاشته می‌شد تأسیس مسجد بود که به عنوان کانون اصلی و مرکز اداری، مالی، سیاسی و اجتماعی، قضایی، فرهنگی و نظامی جامعه اسلامی بود.

محل مسجد مدینه متعلق به بنی نجار بود و حضرت از ایشان خواست تا قیمت زمین را مشخص کنند ولی آنها بهای زمین را نگرفتند، پیامبر برای تشویق مسلمانان، کنار آنها کار می‌کرد. بنای مسجد از خشت و ستونها از چوب نخل بود و طول مسجد به اندازه صد ذراع و عرضش هم همین مقدار بود و به شکل مربع و پایه ها تا سه ذراع از سنگ و بقیه از خشت بود. پیامبر سه بار مسجد ساخت یک بار یک پارچه خشت پهلوی خشت، دیگر یک خشت و نیم خشت، سوم چیدن خشت به صورت نر و ماده و دو خشت کاملاً بالای آن (کتانی، ۱۳۸۴: ۲۶۲).

در کنار مسجد پیامبر چند اتاق‌های متعددی نیز بنا نمود که هر کدام کاربرد مخصوص به خود داشت یک محل برای سلاح، محلی برای چهارپایان و اسباب آنها، محفظه بیت المال، مهمان‌خانه، زندان، محل استراحت بیماران و خوابگاه اهل صفه... (کتانی، ۱۳۸۴: ۲۶۳) با توجه به این موارد کاربرد مسجد در جامعه پیامبر (ص) بسیار گسترده بوده و به عنوان رکن و اساس شهر محسوب می‌شده است.

اولین طرح کلی تشکیلات اداری و مالی سیاست‌های اصلی حاکم بر اداره جامعه نوپای مدینه، پیمان نامه‌ای بود که پیامبر (ص) در آغاز ورود علاوه بر پیمان برادری، پیمانی بود که با یهودیان مدینه نیز به امضاء رساند. (سیره ابن هشام، ۱۳۶۶: ۱۰۶) در این پیمان که تأکید بر محوریت رسول خدا و مرجعیت و رهبری جامعه نوپای مدینه و امت نو ظهور اسلام بود و همچنین پیش بینی ساز و کارهای امنیت داخلی و تعیین حقوق شهروندی و وحدت سیاسی و اجتماعی و اقتصادی مسلمان به رسمیت شناخته می‌شد. در این عهد نامه حتی محدوده جغرافیایی حاکمیت حکومت جدید تأسیس اسلام نیز مورد توجه قرار گرفته و لحاظ شده بود. (منتظرالقائم، ۱۳۸۹: ۱۱۰، ۱۲۰؛ احمدی، ۱۳۸۰: ۹۹-۱۰۰).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

به تدریج که گستره حاکمیت اسلام توسعه و گسترش یافت و آیات و احکام در زمینه های مختلف نازل می شد و منابع درآمدی و موارد هزینه های عمومی دولت اسلامی هم بیشتر و متنوع تر می شد ضرورت تأسیس نهاد مالی و اقتصادی آشکارتر می گردید. در آغاز مسلمانان اموال و غنایم را نزد پیغمبر می بردند و ایشان هر طور که صلاح می دید اموال را تقسیم می نمود ولی آن چه محقق است زمان آن حضرت چیزی به اسم مالیات غیر از مالیات های مأخوذ اسلامی دریافت نمی شد، طبق قراردادهای که با اهل ایله، یمن و ... غیره منعقد شد جزیه و یک دهم صدقه زمین گرفته می شد و حتی بر آنان شرط نمود، هر که از مسلمانان از مسیر آنان گذر نمود از وی پذیرایی کنند (بلاذری، ۱۳۴۹: ۸۹؛ آل یاسین، ۱۳۷۹: ۱۹، ۱۸). در این دوره منابع مالی دولت اسلامی عبارتند از: از غنایم جنگی، خمس، خراج و در آخر زکات بود و سازمان مالی به گونه ای بود که کارها به صورت کاملاً تخصصی تقسیم و سازماندهی شده بود. در دوران ابتدای ظهور اسلام جامعه مسلمانان چندان وسیع نبود و نیازی به دریافت مالیات وجود نداشت پیامبر (ص) از غنائم جنگی که بخش اصلی منابع مالی دولت اسلامی را تشکیل می داد در همه امور و شئون اداری و مالی استفاده می نمود. اما با فتح مکه و تثبیت موقعیت دولت اسلامی پیامبر (ص) مأموران مالیاتی را برای دریافت زکات به کلیه قبایل به استثنای یک یا دو مورد اعزام داشت (طبری، ۱۳۵۲: ج ۴: ۱۲۷۳) تا مطالبات را دریافت کنند چنانکه بعد از جنگ تبوک پیامبر فرستاده پادشاه حمیر را دید و برای ایشان چنین نوشت: «بسم الله الرحمن الرحيم، از محمد پیامبر خدا به حارث ... و اما بعد، به هنگام بازگشت از سرزمین روم فرستاده شما در مدینه ما را بدید و نامه شما را رسانید و خبر شما را بگفت و اعلام کرد که اسلام آورده اید و مشرکان را کشته اید و خدا شما را هدایت کرده به شرط آن که پارسایی کنید و مطیع خدا و پیغمبر وی باشید و نماز کنید و زکات دهید و خمس خدا و سهم پیغمبر را در غنیمت ادا کنید و زکات مقرر بر مومنان را بدهید...» (طبری، ۱۳۵۲: ج ۴، ۱۲۴۹: ۱۲۵۱) به محض اینکه اسلام در مدینه مستقر شد دولت اسلام به منصفه ظهور رسید درگیری با دشمنان اسلام نیز

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

آغاز گردید ، نتیجه حاصل از این جنگ ها - پیروزی مسلمین- به دست آوردن غنائم و استیلای آنان بر اموال و سرزمین ها بود.

نخستین غنیمتی که مسلمانان بدست آوردند عبارت بود از چند شتر متعلق به قریش و مقداری پوست و کالاهای تجارتي توسط یک گروه شناسایی که بین ۸ تا ده نفر بودند به سرپرستی عبدالله بن جحش (ابن هشام، ۱۳۶۶ ج ۲، ۲۳۸، ۲۴۳؛ طبری ۱۳۵۲ ج ۲: ۲۶۲؛ ابن اثیر، ۱۳۵۷ ج ۲: ۴۲) این حرکت نظامی پیامبر علیه کاروان تجاری قریش این بود که علاوه بر اینکه حیات اقتصادی کاروان تجاری قریش را به خطر اندازد به مشرکان قریش بفهماند که در صورت مبارزه با اسلام و مدینه شریان حیات اقتصادی آنان قطع خواهد شد ، در همین سال بود که دستور دفاع و جهاد با مشرکان بر رسول خدا نازل شد و جنگ بدر کبری روی داد (قرآن، حج: آیه ۴۰؛ رک : طبری ۱۳۵۲ ج ۲: ۲۶۶؛ ابن اثیر، ۱۳۵۷ ج ۲: ۴۳) در همین جنگ غنائم زیادی نصیب مسلمانان شد اما در تقسیم آن اختلاف افتاد (ماوردی ، ۱۴۰۲: ۱۳۳) که آیات نخستین سوره انفال نازل گردید و در این آیات به صراحت غنائم را متعلق به پیامبر خدا خوانده شد تا آن حضرت به هر شکل که صلاح می دانند در آن تصرف کنند (شاکر، ۱۲۷۹: ۲۱) با نزول سوره انفال که به سوره غنائم هم معروف است پیامبر یک پنجم غنائم که از جنگ به دست آوردند با نام پیامبر (ص) کنار گذاشته و بقیه را بین رزمندگان بنا به مقتضیات زمان به طور عدالت تقسیم کردند. چنانکه به متأهلان دو سهم و به افراد مجرد یک سهم ، روایات متعدد تاریخی به خوبی نشان می دهد که تا چه حد پیامبر نسبت به اموال عمومی دقت و احتیاط مبذول داشتند (اجتهادی، ۱۳۶۳: ۹۴-۹۸).

نخستین غنیمتی که در اسلام خمس آن برداشته شد از اموال یهود بنی قینقاع بود که به دلیل عهد شکنی پیامبر(ص) آنها را به «اذراعات» در شام تبعید نمود به همین مناسبت آیه ۲۱ انفال نازل شد ، مبنی بر اینکه بدانید هر چه به غنیمت گرفتید خمس آن متعلق به خدا و رسول خد، ذی القربی، یتیمان، مسکینان ، ابن السبیل است، پیامبر (ص) خمس غنائم بنی قینقاع را برداشته و بقیه را تقسیم

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

کرد(ابن اثیر، ۱۳۴۴. ج ۲: ۵۲؛ ماوردی، ۱۴۰۲: ۱۳) از جمله زمین‌هایی که به پیامبر (ص) تعلق گرفت پیامبر آن را صدقه قرار داد زمینی بود که طبق وصیت مخیرق یهودی به پیامبر رسید(ماوردی، ۱۴۰۲: ۱۳۳) در مورد سرزمین بنی نضیر و اموالی که از قبیل آن به دست آمد، پیامبر اموال آنان را میان مهاجران تقسیم نمود و فقط به دو نفر از انصار به دلیل فقر مالی، اموالی اعطاء نمود(ماوردی، ۱۴۰۲: ۱۶۱) پیامبر اراضی بنی نضیر را را بر خود حبس نمود تا هزینه سالانه خانواده او از صدقات آن برداشته و بقیه را صرف تجهیزات جنگی از قبیل چهارپا و سلاح در راه خدا کند (الریس، ۱۳۷۳: ۹۲) چون مهاجر نیاز مالی فراوان داشتند و در مدینه از هیچ گونه پشتوانه مالی برخوردار نبودند پیامبر اموال بنی نضیر را بین آنها تقسیم نمود.

بعد از جنگ خندق و عهد شکنی بنی قریظه، و به حکمیت سعد بن عباده اموال آنها به جنگ فتح شد پیامبر اموال آنها را میان مسلمانان تقسیم نمود در این روز میزان سهم سواره و پیاده روشن شد، پس از برداشت خمس غنائم، برای سواره سه سهم و برای پیاده یک سهم مقرر نمود، روشی که پیامبر (ص) در تقسیم غنائم اتخاذ نمود سنتی شد برای تقسیم غنائم در جنگ‌ها(طبری، ۱۳۵۲. ج ۳: ۵۸).

پیامبر (ص) بعد از صلح حدیبیه فرصت یافت تا متوجه یهود خیبر گردد که در کمین مسلمانان بودند، در سال هفتم با یهود خیبر درگیر شد و پس از جنگ شدید و محاصره‌ای که تقریباً یک ماه طول کشید آنان را سرکوب نمود، همه قلعه‌ها به زور گشوده شد اما دو قلعه با صلح فتح شد که پیامبر دو قلعه اخیر را وقف و بقیه را میان مسلمانان تقسیم نمود. روش برخورد پیامبر با اراضی و نخلستانهای خیبر به طور مقاسمه بود، در پرداخت برابر نصف محصول به اهل خیبر داد. در این غزوه پیامبر عبدالله بن رواحه را بر غنائم گماشت این وضع تا زمان خلافت عمر ادامه داشت (ابن اثیر، ۱۳۴۴. ج ۲: ۸۲-۷۵؛ رک: بلاذری، ۱۳۴۹: ۲۹؛ ماوردی، ۱۴۰۲: ۱۶۱، ۱۶۲؛ ابویوسف، ۱۳۰۲: ۵۰؛ ابن هشام، ۱۳۶۶. ج ۲، ۴۱۲).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

فتح یمن و همه جزیره العرب در زمان پیامبر حاصل شد خمس و جزیه و صدقات، این مناطق به دست پیامبر می‌رسید و چون بخشی از این سرزمین‌ها با پیامبر سازش کردند خراجی بر آنها بسته شد و آن جزیه بود. از اولین جزیه دهندگان می‌توان مردم نجران و سپس مردم بحرین با دین مجوس اشاره نمود. سرپرست و متولی این خراج ابو عبیده بن الجراح و معاذ بن جبل بودند. (کتانی، ۱۳۸۴: ۱۸۷)

سیاست‌های مالی پیامبر و شکل‌گیری بیت المال

نخستین درآمد مالی که به امر خداوند مقرر گردید خمس غنائم بود سپس جزیه و خراج و آخرین آن زکات بود که زکات از ثبات بیشتری برخوردار بود، پیامبر برای اداره درآمدها، اداره مالی کوچکی تأسیس نمود که اعضای آن این اداره را کارگزاران و عمال زکات و نگهبانان غنائم و کتاب و همه کسانی که وجود آنها برای اداره مالی لازم بود تشکیل می‌داد. اداره مالی و دارایی پیامبر (ص) قدم به قدم بر حسب رشد و تنوع در آمدهای اسلامی و مصارف آن رشد و گسترش می‌یافت. (کتانی، ۱۳۸۴، ۱۸۹ و ۲۰۷ و ۲۰۹) از دیگر اقدام‌های پیامبر در مورد غنائم جنگی علاوه بر حفظ و ضبط اموال در مکان خاص و جلوگیری از پخش به دست مجاهدان اسلام تعیین حافظ و کاتب بر این اموال و سپس توزیع غنائم میان افراد مجاهد توسط خود پیامبر (کتانی، ۱۳۸۴؛ مخطوط) از دیگر اقدامات اداری و مالی پیامبر رسیدگی به اوضاع بازار بود و از هر گونه احتکار جلوگیری می‌کرد و افرادی را مأمور می‌نمود تا در بازار به امور قیمت پرداخته و این اقدام زمینه امور حسبه در زمانهای بعد گردید. مردم مدینه به دلیل وضعیت و شغل کشاورزی، استقرار در یک مکان و قرار گرفتن مدینه بر سر راه تجاری میان شمال و جنوب به انواع فعالیت‌های تجاری مشغول بودند از مهمترین نشانه، وجود چندین بازار تجاری بود این بازارها در جاهلیت و در ابتدای اسلام بود اما وجود بازار یهودیان در نزدیکی این بازارها باعث رکود اقتصادی مسلمین می‌شد بر این اساس پیامبر (ص) با راهنمایی و کمک صحابه بازار مسلمین به غرب مسجد النبی انتقال یافت و بعدها میان بازار و مسجد

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

خانه های برای صحابه ساخته شد انتخاب درست و به جای از سوی پیامبر موجب رشد و شکوفایی بازار مسلمان گردید از ویژگی مهم این بازار میدان وسیع آن و نبود سایبان، چرا که سواره پیاده می شد در بازار چرخی می زد خرید می کرد از طرفی مرکب و یا اسب خود را نیز زیر نظر داشت.

بازار مدینه در زمان پیامبر رشد و رونق بسیاری پیدا کرد و این رشد اقتصادی تأثیر زیادی بر توسعه شهر مدینه نهاد، از همه مهمتر استقلال مالی و عدم وابستگی به قوم یهود بود. پیامبر شخصاً با تعدادی از یارانش به بررسی اوضاع بازار و مراقبت از امور آن و مسائل جاری در آن می پرداختند، ذکر شده که پیامبر (ص) از کنار مردی عبور می کرد که غذایی می فروخت و مرد فروشنده تقلب می کرد، پیامبر فرمود کسی که در کار خود تقلب کند از ما نیست. این مطالب دلالت بر آن دارد که زمان پیامبر بازار مدینه، توسط خود و یا صحابه تحت کنترل بود. از دیگر اقدامات پیامبر (ص) رسیدگی به امور بازار، مراقبت از قیمت ها و مشخص نمودن قیمت ها تا حدی که مصلحت عمومی اقتضا می کرد و قوانینی وضع گردید که هیچ زبانی به فروشنده و مشتری نرسد. (کتانی، ۱۳۸۴: مخطوط)

امنیتی که پیامبر (ص) بر شهر مدینه حاکم نموده بود باعث رشد و توسعه شهر گردید این در حالی بود که قبایل مجاور برای تجارت به شهر مدینه می آمدند و انواع کالاها را برای خرید و فروش در طول یک سال به همراه داشتند.

نتیجه گیری

حکومت اسلامی مبتنی بر اجرای قوانین و احکام شرع است که از سوی خداوند متعال برای انسانها وضع شده که این امر از سوی پیامبرانش اجرا می گردد، پیامبر (ص) با رسالتی که از سوی خدا داشت در تمام زمینه های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ... این وظیفه را به نحو عالی و متعالی اجرا نمود و در زمینه اقتصادی و مالی که جزء لاینفک زندگی بشر است به دقت و خردمندانه برخورد نمود این پژوهش فقط قطره ای از این دریای عظیم معرفت الهی این بزرگوار بود امید است ره توشه ای مناسب برای کارگزاران مالی در جامعه امروزی ما باشد تا بتوانند با

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

تأسی از سنت این رهبر بزرگ الگوی گرفته و از مشکلات اقتصادی که جامعه امروز ما گرفتار آن است بکاهند.

سیاست مالی پیامبر (ص) و مدیریت مدبرانه ایشان باعث رشد اقتصادی مسلمین در شهر مدینه گردید این در حالی بود که منابع مالیاتی چندان وسیع نبود و محدود به غنائم جنگی می شد. به این ترتیب سیره مالی پیامبر می تواند الگوی برتری در اقتصاد اسلامی ایران باشد.

منابع و مأخذ:

- ۱- قرآن
- ۲- اجتهادی، ابوالقاسم، ۱۳۶۳، وضع مالی و مالیه مسلمین از آغاز تا پایان اموی، تهران، سروش.
- ۳- احمدی، محمدرضا، ۱۳۸۰، درآمدی بر سیره مدیریتی پیامبر اعظم (ص)، فصلنامه حصون، شماره ۹، تابستان.
- ۴- آل یاسین، کاظم، ۱۳۷۱، منابع مالی مسلمین، تهران، مشعل.
- ۵- الریس، ضیاءالدین، ۱۳۷۳، خراج و نظام‌های مالی دولتهای اسلامی، مترجم فتحعلی اکبری، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- ۶- ابن الاثیر، علی ابن محمد، ۱۳۴۴، الکامل فی التاریخ، مترجم ابوالقاسم حالت، تهران، بریل.
- ۷- ابن هشام، عبدالملک بن هشام، ۱۳۶۶، سیره النبی، مترجم هاشم رسولی، تهران، کتابخانه اسلامیه.
- ۸- ابویوسف، للقاضی ابی یوسف یعقوب بن ابراهیم، ۱۳۰۲، الاموال، دارالمعرفه، للطباعه نشر، بیروت، لبنان.
- ۹- ابن سعد، محمد بن سعد، ۱۳۶۵، طبقات الکبری، ترجمه محمد مهدوی دامغانی، تهران، نشر نو.
- ۱۰- ابن رسته، الاعلاق نفیسیه، ۱۳۶۵، ترجمه حسین قره چانلو، تهران، انتشارات امیر کبیر.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- ۱۱- بلاذری ، احمد بن یحیی، ۱۳۴۹، فتوح البلدان، ترجمه آذرنوش، تهران ، بنیاد فرهنگی.
- ۱۲- شاکر، خوله، ۱۳۷۹، بیت المال تحولات و پیدایش آن ، تهران، بنیاد پژوهشهای اسلامی.
- ۱۳- کتانی، عبدالحی، ۱۳۸۴، نظام اداری مسلمانان در صدر اسلام، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگزلو، قم ، زیتون.
- ۱۴- فیاض، علی اکبر، ۱۳۶۹، تاریخ اسلام، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۵- طبری، محمدبن جریر، ۱۳۵۲، تاریخ الرسل و الملوک، مترجم ابوالقاسم پاینده، تهران، بنیاد فرهنگ ایران.
- ۱۶- زیدان ، جرجی، ۱۳۸۹، تاریخ تمدن اسلام، مترجم، علی جواهر کلام، تهران ، امیر کبیر.
- ۱۷- حسن، ابراهیم حسن، ۱۳۶۰، تاریخ سیاسی اسلام، ترجمه عبدالحسین بینش، تهران، موسسه فرهنگی آرایه.
- ۱۸- ماوردی، ابی الحسن علی بن محمد بن حبیب البصری بغدادی، ۱۴۰۶، الاحکام الاسلطنیه، قم.مکتب الاعلی الاسلامی ، مرکز نشر.
- ۱۹- منتظرالقائم، اصغر، ۱۳۸۴، تاریخ اسلام تا ۴۰ هجری، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- ۲۰- یعقوبی، احمد بن اسحاق، ۱۳۸۲، تاریخ یعقوبی، مترجم محمد ابراهیم آیتی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.